

Sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Valiokunnan pyydettyä minulta asiantuntijalausunnon kansalaisaloitteesta 2/2017 (*Eutanasia-aloite hyvän kuoleman puolesta*) esitän kohteliaimmin seuraavaa.

Johdanto

Ensinnäkin on syytä huomata, että aloitteessa on kyse kansalaisaloitelain (12/2012) 4 §:ssä tarkoitettusta lainvalmisteluun ryhtymisestä. Kansalaisaloite ei siis sisällä lakiehdotusta.

Tähän mennessä eduskunnan hyväksymissä kansalaisaloitteissa on sen sijaan ollut kyse nimenomaan viimeksi mainitusta (avioliittolain muutos ja äitiyslaki). Lainvalmisteluun ryhtymistä koskevaa kansalaisaloitetta tulee tarkastella vähän eri tavoin kuin noita jo hyväksyttyä aloitteita ja muita vastaavia. Ei ole tarpeen pohtia lakitekniisiä kysymyksiä yms.

Sen sijaan tulee pohtia sitä, onko Suomessa tarvetta tuollaisen lain säätämiseksi. Jotain voidaan päätellä jo siitä, että asia on edennyt eduskuntaan asti nimenomaan kansalaisten aloitteesta. Lisäksi voidaan viitata mielipidemittauksiin, joiden mukaan jopa 85 % kansalaisista hyväksyy eutanasian (HS, 24.4.2017 ja Suomen Kuvalehti, 25.11.2016). Tämä puoltaa mielestäni, että asiaa ryhdytään valmistelemaan valtioneuvostossa. On eduskunnan asia päättää asiasta lopullisesti hallituksen mahdollisen lakiesityksen pohjalta.

Toiseksi voidaan pohtia sitä, mihin lainsäädäntöön mahdollinen eutanasiaa koskeva sääntely sijoitettaisiin. Belgiassa ja Hollannissa eutanasiaa koskeva sääntely on rikoslaissa. Tämä johtuu kuitenkin siitä, että asia eteni noissa maissa tuomioistuinkäytännön kautta sallimalla itsemurhassa avustaminen, ja vasta myöhemmin avustettu itsemurha ja eutanasia laillistettiin nimenomaisesti rikoslaissa. Eutanasian ja avustetun itsemurhan välinen ero onkin jossain määrin epäselvä. Jälkimmäisessä lääkäri määrää lääkkeen ja henkilö ottaa sen itse itsemurhatarkoituksessa, kun taas eutanasiassa lääkäri pistää kuolettavan ruiskeen kuolemaa haluavalle henkilölle.

Suomessa ei tällaista oikeuskäytäntöä ole, eikä tunnu oikealta säätää eutanasiasta rikoslaissa, kun asiaa ajatellaan ihmiselle kuuluvana, laissa turvattuna oikeutena. Tuskin kuitenkaan eutanasiasta kannattaa omaa lakia säätää vaan siitä voidaan ottaa säännös esimerkiksi terveydenhuoltolakiin (potilaslaki itsenäisenä lakina ilmeisesti lakkaa olemasta vireillä olevien lainsäädäntöuudistusten myötä). Toisaalta samalla pitää varmaan säätää siitä, että myöskään itsemurhassa avustaminen ei olisi enää rikos. Nyt asia on vähän epäselvä, vaikka useimmat rikosoikeustutkijat lähtevät siitä, että koska itsemurha ei ole rikos, ei siinä avustaminenkaan ole rikos.

Perustuslaillinen kehikko

Ennen kuin eutanasiaa koskevaa lakia ryhdytään valmistelemaan, pitää selvittää, salliiko Suomen perustuslaki ja Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset eutanasian. Tästä on esitetty vahvoja käsityksiä jo julkistetuissa asiantuntijalausunnossa (Hallamaa, ETENE). Lausunnoissa on varmaan omat ansionsa, mutta ihmettelen, kuinka vailla oikeudellista koulutusta olevat henkilöt tekevät noin vahvoja oikeudellisia tulkintoja ja johtopäätöksiä, jotka eivät perustu oikeuskirjallisuuteen. Itse olen käsitellyt tuota puolta asiasta mm. kirjassa ”Terveys ihmisoikeuskysymyksenä” (2015), Haaste-lehden artikkelissa 2017 ja viimeksi artikkelissa ”Legalisation of Euthanasia in Finland: Via a Citizens’ Initiative?”.

Ensinnäkin todettakoon, että oikeus elämään turvataan lukuisissa ihmisoikeussopimuksissa ja Suomen perustuslaissa. Se tarkoittaa etenkin kuolemanrangaistuksen kieltoa ja että elämän riistäminen vastoin ihmisen tahtoa tulee rangaista lailla. Elämä alkaa oikeudellisessa mielessä syntymästä Suomen perustuslain mukaan (lainvalmisteluasiakirjoissa todetaan näin, vaikkei suoraan perustuslain tekstissä asiaa todeta). Ihmisoikeustuomioistuimien ei ole ottanut suoraan kantaa elämän alkuun. Kuitenkin se on lähtenyt selvästi siitä, että jos valtiolla on aborttilainsäädäntö mikä jossain muodossa jokaisella eurooppalaisella valtiolla tulee olla, naisilla pitää myös käytännössä olla oikeus aborttiin. Lailla voidaan kuitenkin säätää oikeudelle rajoituksia; sen ei tarvitse olla täysin vapaa. Elämän loppumisesta kuolemaan oikeudellisessa mielessä ei sen sijaan ole erimielisyyttä.

Oikeus elämään ei kuitenkaan tarkoita sitä, että elämää tulisi ylläpitää kaikin mahdollisin tavoin, jos ihminen ei sitä itse halua. Jos se olisi ehdoton oikeus, ei olisi oikeutta lopettaa elämää ylläpitävän hoidon lopettamisesta, vaikka mitään toivoa ei olisi. Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että elintoimintoja ylläpitävän hoidon lopettaminen ei loukkaa oikeutta elämään koskevaa ihmisoikeussopimuksen 2 artiklaa (Ranskaa koskeva *Lambert*-tapaus, v. 2008 ja *Charlie Gard* –tapaus, v. 2017). Näissä asioissa tunnustetaan kuitenkin laaja harkintamarginaali; jokin valtio saa halutessaan tulkita elämää kuitenkin niin, että tuollainen velvollisuus valtiolla on. Silloin ihmisoikeustuomioistuin ei voi asiaa riitauttaa.

Oikeudesta elämään ei voida eutanasian kieltoa johtaa, kuten ei myöskään abortin kieltoa. Eutanasiaa ja avustettua itsemurhaa on oikeuskirjallisuudessa pohdittu ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan avulla (yksityiselämän suoja). Suomen perustuslain 10 §:n (*yksityiselämän suoja*) tulkintasisältö on hyvin samanlainen kuin EIS 8 §:n.

Eutanasian osalta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että ihmisoikeussopimuksen 8 artikla turvaa jokaiselle oikeuden päättää oman elämänsä lopusta (*Haas v. Sveitsi*, 2011). On kuitenkin valtion oma asia päättää, turvaako se nimenomaisesti tuon oikeuden toteutumisen myös käytännössä. Tällä tarkoitetaan sitä, että valtio voi laillistaa eutanasian niin halutessaan, ja tehdä samoin myös avustetun itsemurhan suhteen. Valtiolla ei ole kuitenkaan velvollisuutta varmistaa, että henkilöllä on käytettävissään lääkärin määräämää lääkettä, jolla hän voi tehdä sen. On näet mahdollista, että lääkärit kieltäytyvät määräämästä lääkettä. Tämä ihmisoikeustuomioistuimen em. Haas-tapauksessa vahvistama kanta voidaan ottaa myös suomalaisen keskustelun lähtökohdaksi.

Lääkärille ja hoitohenkilökunnalle turvattu oikeus kieltäytyä eutanasian toteuttamiseen,

Kansalaisaloitteessa ehdotetaan, että lääkäreille ja hoitohenkilökunnalle ei tule asettaa velvoitetta osallistua eutanasian toteuttamiseen.

Tässä on noussut esille toinen kansalaisaloite (KAA 2/2015), joka koski terveydenhuollon henkilökunnalle vaadittua oikeutta kieltäytyä elämän lopettamisesta vakaumuksellisista syistä. Kieltäytymisoikeutta perusteltiin aloitteessa hyvin erilaisilla asiakirjoilla (ihmisoikeussopimuksella, Maailman lääkäriliiton eettisellä asiakirjalla ym.).

Ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä on lähdetty siitä, että jos oikeus aborttiin turvattu lailla, kaikilla tulee olla oikeus siihen myös käytännössä (mm. Puolaa koskevia tapauksia); eikä lääkäri voi sitä viivyttää omantunnon syihin viittaamalla. Eutanasian ja avustetun itsemurhan suhteen tilanne on päinvastoin, eli ihmisoikeuksien näkökulmasta katsottuna voidaan sanoa, että jokaiselle ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan kuuluva oikeus päättää elämänsä lopusta ei välttämättä toteudu käytännössä, koska tätä oikeutta ei ole turvattu niin vahvasti, että valtion tulisi huolehtia myös siitä, että löytyy myös lääkäri toteuttamaan se käytännössä. Aloitteen mukaan lääkärin joka haluaa tehtävästä kieltäytyä, tulee ohjata potilas jollekulle, joka haluaa toteuttaa eutanasian. Voi kuitenkin käydä niinkin, että kukaan ei halua sitä toteuttaa.

Siten on oikeudellisesti virheellistä sanoa kuten joissakin asiantuntijalausunnoissa on todettu, että koska terveydenhuoltohenkilökunnalla ei ole lain mukaan oikeutta kieltäytyä raskauden keskeyttämisestä uskonnollisiin tai omantunnon syihin vedoten (StVM 9/2015 vp), tulisi myös eutanasian osalta tilannetta arvioida samalla tavoin. Tilanteet eivät ole oikeudellisesti verrattavissa. Eutanasian toteuttamisesta kieltäytymistä ei aloitteen mukaan tarvitse perustella, vaikka lääkärit saattavat vedota esim. lääkärin eettisiin periaatteisiin, joiden mukaan lääkärin tulee kunnioittaa elämää. Eettiset periaatteet eivät ole oikeudellisesti sitovia normeja, mutta niillä on perinteisesti suuri merkitys lääkärin ammattietiikan kannalta. Lääkäri voi käyttää niitä pohtiessaan osallistumista eutanasian toteuttamiseen. Miten lääkärit suhtautuvat potilaisiin tulee pohjimmiltaan eettisistä periaatteista, ja vasta monet periaatteet on otettu sitovaan lainsäädäntöön.

Noissa kahdessa eri kansalaisaloitteessa tarkoitetut tilanteet eroavat oikeudellisesti siitäkin syystä, että eutanasian täytäntöönpano kohdistuu kuitenkin elävään ihmiseen, mistä ei ole kyse raskauden keskeytyksen kohdalla. Siten velvollisuudelle osallistua eutanasian toteuttamiseen pitää olla painavat perustelut. Sellainen ei olisi sopusoinnussa nykyisen ihmisoikeussopimuksen linjauksen kanssa.

Muiden maiden kokemukset

Eutanasian laillistamista on toisinaan vastustettu vetoamalla Hollannin ja Belgian kokemuksiin. On väitetty eutanasian laajentuneen dementikkoihin ja vanhuksiin yleensäkin. Tämä on varsin kiistanalainen väite (viittaus em. tutkimuksiini). Joka tapauksessa Suomessa käsiteltävänä oleva

kansalaisaloite ei tällaista missään tapauksessa mahdollista. Aloitteen mukaan potilaan on oltava oikeustoimikelpoinen, täysi-ikäinen ja kognitiivisesti kompetentti. Mainituissa maissa laki salli eutanasian myös lapsille, mutta käytännössä se on hyvin harvinaista (Hollannissa muutama tapaus, Belgiassa ei koskaan).

Koska eutanasian laillistaminen on tapahtunut noissa maissa eri tavoin Suomessa ja maiden terveydenhuoltojärjestelmät ovat erilaisia, ei yhtä instituutiota voida siirtää sellaisenaan toiseen. Esim. Hollannissa on ns. perhelääkärijärjestelmä ja lääkärin ja potilaan suhde läheinen (vrt. Suomi). Hollannissa on huomattavasti yleisempää kuolla kotona kuin Suomessa. Noissa oloissa eutanasia voi olla helpommin toteutettavissa kun kyse on lääkärillekin läheisen ihmisen kärsimyksestä. Hollannissa eutanasia toteutetaan n. 5000 tapauksessa vuosittain ja Belgiassa n. 2000 tapauksessa (Hollannin väkiluku n, kolminkertainen ja Belgian kaksinkertainen Suomeen verrattuna).

Aloitteen mukaan eutanasilainsäädännön piiriin voisi kuulua korkeintaan muutama sata ihminen vuosittain. Monet asiantuntijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että sen ehdot ovat niin tiukat, että todellisuudessa se ehkä koskisi vain muutamaa ihmistä vuosittain (esim. ALS-potilaita).

Johtopäätöksiä

Mielestäni eutanasian laillistamismahdollisuutta on syytä alkaa selvittää. Asiassa on toki paljon epäselvää alkaen siitä, mihin lakiin eutanasiaa koskevat säännökset sisällytetään vai säädetäänkö siitä oma laki. Siinä vaiheessa jos/kun asiaa koskeva hallituksen esitys on annettu eduskunnalle, lakiehdotus varmaan lähetetään myös perustuslakivaliokuntaan lausuntoa varten, mutta jo tässä vaiheessa voidaan sanoa, että lain säätämiseksi ei ole perustuslaista tai ihmisoikeussopimuksista johtuvia periaatteellisia esteitä.

Helsingissä maaliskuun 1 päivänä 2018

Liisa Nieminen

OTT, VTM, lääkintä- ja bio-oikeuden ja valtiosääntöoikeuden yliopistonlehtori